

Marijana Belaj: *Milijuni na putu. Antropologija hodočašća i sveto tlo Međugorja*

Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2012., 263 str.

Antropologija hodočašća, kao relativno nova poddisciplina kulturne antropologije, bogatija je za naučnu studiju koja uspešno rasvetljava i tumači, a istovremeno i otvara brojna kontroverzna pitanja fenomena Međugorja, posmatrajući ih, pre svega, iz perspektive individualnih i subjektivnih hodočasničkih iskustava. To je ono što u ovom delu autorka kao antropološkinja radi u nastojanju da razume hodočašće na terenu. Ona sledi tragove koje ostavljaju *milijuni na putu* – deskriptivno, analitički i interpretativno uspevajući da nam predoči raznovrsnost značenja simbola, praksi, verovanja i proživljenog iskustva. Pogled Marijane Belaj se tu ne završava, već uspešno doseže i prati kompleksne društvene procese, rasvetljavajući uticaj političkih ideja, istorijskih zbivanja, različitih strategija i interesa, pa i onih ekonomskih.

Knjiga *Milijuni na putu. Antropologija hodočašća i sveto tlo Međugorja* sastoji se iz četiri poglavlja, a čini mi se da – konceptualno gledano – i ne bi mogla da izgleda drugačije. Svako poglavlje je logičan i očekivan nastavak prethodnog. Povezana su u celinu veoma jasnom idejom i ciljevima koje si je autorka postavila te konceptima koje nedvosmisleno i sa sigurnošću sledi. O pojmu “hodočašće” i problemu netrpeljivosti mnogih socijalnih i kulturnih fenomena prema jednoznačnim i uskim definicijama, autorka raspravlja u prvom delu knjige, pitajući se šta sve zapravo podrazumeva taj termin. Činjenica da je to pitanje u knjizi izdvojeno u zasebnu celinu pokazuje nam da je autorki bilo važno da predoči terminološke probleme s kojima se struka susreće, jer se vremenom upotreba termina “hodočašće” toliko proširila da se “granice [toga] pojma zamagljuju, štoviše brišu”. On se odnosi i na sekularna hodočašća navijača, memorijalna mesta posvećena žrtvama ratova, nekoj slavnoj ličnosti, a može da se hodočasti na festivale, koncerte, u morske dubine – dodala bih i na odredišta koja je zaljubljeni par proglasio svetim, a ni tu se spisak ne završava. Budući da su različite religijske tradicije, različiti kulturni, ekonomski i društveni konteksti istorijski promenljivi, redefinisane pojma nužno je čak i ako se ograničimo samo na religijsko hodočašće.

U poglavlju o teorijskim promišljanjima različitih antropoloških perspektiva autorka najpre daje pregled domaćih studija o hodočašćima, da bi zatim veću pažnju posvetila paradigmama koje su – svaka na svoj način i u svoje vreme – predstavljale uticajne agende u istraživanju hodočašća. Kritički se odnoseći i spram hodočašća kao antistrukture Viktora Tarnera (Victor Turner) i hodošaća

kao mesta za “prijepor religijskih i sekularnih diskursa” (John Eade i Michael J. Sallnow), Marijana Belaj postavlja tri temeljne analitičke dimenzije i propituje epistemološke te metodološke probleme odredišta hodočašća kao prostora koji poprima raznovrsna značenja; hodočašća kao kretanja i procesa te individualnog iskustva kao motiva i učinka.

Verujem da poglavlja posvećena istoriji Međugorja, različitim tumačenjima njegovog nastanka i kontroverznim događajima koje su oblikovali direktni i indirektni učesnici (počev od Katoličke crkve, državne i lokalne vlasti, vernika i meštana Međugorja) nije bilo lako napisati zbog obilja informacija i isprepletanih verskih, političkih i ekonomskih interesa. Marijana Belaj je ovaj teški zadatak obavila tako da čitalac ipak sa lakoćom može da poveže događaje, aktere i implikacije sukoba. Objektivno i argumentovano, na osnovu različitih izvora, pokazuje nastojanje komunističke vlasti i režimskih medija da ukazanja u Međugorju prikažu u diskursu kleronacionalizma i klerofašizma. Politizacija i “ustašizacija” verskih događaja poslužila je kao instrument u “pokušaju gušenja Međugorja”, a takođe, kako ističe autorka, pozadina ovakve karakterizacije međugorskih događaja leži i u nastojanju da se “[...] zamagli, gurne u zaborav ili opravda kompromitirajuća činjenica o 66 ubijenih hercegovačkih franjevacu” tokom i nešto posle Drugog svetskog rata od strane partizanskog pokreta i komunističke vlasti. Od sredine 1980-ih godina državna i republička vlast su promenile odnos prema međugorskim događajima, a u javnom diskursu se sve više govorilo o Međugorju kao meki za ekonomski benefit. Međugorje se u naučnim krugovima često posmatra kao zloslutna najava političke i ekonomske krize te raspada bivše Jugoslavije. Međutim, čini mi se da se zaboravlja kraća istorija Međugorja (njegovog predratnog i posleratnog razvoja), koja potvrđuje obrazac da se viđenja običnih ljudi, najčešće žena i dece, događaju u ekonomski slabije razvijenim mestima, često nepristupačnim i udaljenim, sa malim izgledima za prosperitet – teško pogođenima nadolazećom ekonomskom krizom. Kako pokazuje autorka, od mesta sa izrazitim demografskim opadanjem do 1980. godine, Međugorje trideset godina posle prvog ukazanja prerasta u mesto koje je više nego udvostručilo broj stanovnika.

U poglavlju “Mostarska biskupija i Franjevačka provincija u kontekstu međugorskih vjerskih događanja” Marijana Belaj pojašnjava sukobe između hercegovačkih franjevaca i mostarskog biskupa, pre svega u vezi (ne)nadnaravnosti međugorskih događanja i pozadine unutarcrkvenih sukoba oko pitanja prinadležnosti i međusobne podele župa.

Etnografija terenskog rada, posebno vredna celina u ovoj studiji, otvara se poglavljem “Put u Međugorje”, autentičnim iskustvom prvog putovanja istraživačice u grupi hodočasnika. Pre nego što se posveti naučnoj elaboraciji

međugorskih lokacija (“Crkva sv. Jakova apostola”; “Križevac”; “Lik fra Slavka Barbarića”; “Brdo ukazanja”; “Vidioci”; “Kip Uskrslog Spasitelja”; “Zajednica Cenacolo”; “Međunarodni molitveni susret mladih”; “Nency Patrick i dvorac”), autorka nastoji da odgovori na pitanje u čemu se sastoji velika privlačnost Međugorja. Pored neupitne privlačnosti Marije, verovanja u njenu moć i direktnu prisutnost, autorka je u interpretacijama samih aktera, videlaca, sveštenika i hodočasnika uspjela da izdvoji naracije o dvostrukoj izabranosti. S jedne strane, reč je o Međugorju u Gospinim porukama prikazanom kao izabranom i posvećenom prostoru u kojem će se ostvariti globalno obraćenje i pomirenje – prostoru sa posebnim kvalitetom “ispovjedaonice svijeta” i posebnom međugorskom duhovnošću koja se prepoznaje kao pokret i oblik nove evangelizacije. S druge strane, svaki hodočasnik oseća sopstvenu izabranost i poziv da dođe na ovo sveto mesto na osnovu svojih zasluga, verujući u neposredan kontakt sa svetim. Doživljaj neposrednosti upotpunjen je mogućnostima kojima se Međugorje razlikuje od drugih hodočasničkih mesta: budući da ukazanja još traju, oni mogu da vide, dodirnu i razgovaraju sa videocima. Mada ima i suprotnih mišljenja o značaju videlaca u oblikovanju hodočasničkih mesta, pretpostavljam da je za pojedine hodočasnike posebno privlačna mogućnost neposrednog učestvovanja kao svedoka novih viđenja i poruka. Marijana Belaj završava knjigu osvrćući se na poseban kvalitet i privlačnost hodočasničkog Međugorja u “[...] samom procesu kreiranja, u mogućnostima ili barem osjećaju slobodnog sudjelovanja u njegovu kreiranju”. Za autorku je istraživački inspirativna upravo ta raznovrsnost kreacija, različitost i brojnost kreatora te načini i procesi kreiranja u istoj meri kao što je za nas istraživače inspirativna ova studija, koja ukazuje i otvara niz mogućnosti za dalja istraživanja, a istovremeno može da posluži i kao dobar metodološki i teorijski priručnik nužan za svakog istraživača koji namerava da se bavi ovim fenomenom.

Terensko iskustvo i naučna pronicljivost rezultirali su slojevitom i sveobuhvatnom studijom u kojoj se prepliću različiti aspekti, uočava i tumači raznovrsnost praksi, percepcija i interpretacija hodočasničkog prostora i iskustava. Marijana Belaj je sagledala svu kompleksnost Međugorja kao mesta *prijepora* između lokalnog i globalnog, kulturne različitosti domaćina i hodočasnika iz celog sveta i Međugorja kao savremenog oblika akulturacije, kontroverzi između turističkog i svetog prostora, između različitih aktera koji preispituju odnose moći, prava i borbu za interese u oblikovanju svetog mesta.

Izgleda da smo nekako u isto vreme, kolegistica Belaj u Zagrebu a ja u Beogradu, pisale gotovo na isti način o terenskom iskustvu antropologa koji se tokom godina istraživanja vraća na isto mesto – “starim kazivačima” sa kojima su se odnosi “pretvorili u spontana i nerijetko duga druženja ‘starih znanaca’”.

Moje iskustvo povratka u domove ispitanika, koji su se iz godine u godinu sve više otvarali u svojim kazivanjima, naučilo me je da “stvarni boravak na terenu nužno podrazumeva da antropolog [...] stekne prijatelje i poznanike i da te veze održava i neguje”.

Milijuni na putu u Međugorje prenose svoja iskustva širom sveta, a Marijana Belaj je u ovoj nadasve vrednoj knjizi čitaocima prenela iskustva istraživača koji ulazi u temu i svoju posvećenost vidi kao “jedno hodočašće u potrazi za idealom”. Nesumnjivo da je potragu uspešno okončala.

Lidija Radulović

Ozren Biti: *Nadzor nad tijelom. Vrhunski sport iz kulturološke perspektive*

Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012., 272 str.

Kako i sam Ozren Biti navodi, ova knjiga, nastala na temelju vlastite disertacije, svoje postojanje može zahvaliti autorovoj cjeloživotnoj privrženosti sportu. Tijekom godina taj je interes prerastao okvire aktivnog sudjelovanja i praćenja sporta te se manifestirao željom da se pomoću znanstvenog aparata pozabavi s nekoliko aspekata suvremenoga sporta, s naglaskom na poziciju tijela u njemu. Upravo je bavljenje tijelom kao odnosom moći u radovima Michela Foucaulta omogućilo da sport postane legitimnim predmetom istraživanja društveno-humanističkih znanosti u drugoj polovici 20. stoljeća. Do tada se sport smatrao neozbiljnom temom za istraživanje, trivijalnošću, dokolicom, gubitkom vremena, aktivnošću koju je besmisleno analizirati. O sportu se ovdje promišlja ponajviše kroz prizmu kulture, ne zanemarujući klasične sociološke teorije istraživanja sporta kao masovnoga društvenog fenomena i pokušavajući dati naglasak na to da sport kao dinamična kategorija nosi različito značenje u različitim vremenskom i kulturnom kontekstu. U šest raznovrsnih poglavlja knjige autor iz kulturnostudijske i kulturnoteorijske perspektive pokušava analizirati prakse i fenomene koje prepoznaje u vrhunskome sportu, a koje možemo staviti pod zajednički nazivnik – nadzor nad tijelom.

U uvodnome dijelu autor obrazlaže kako se sam pojam sporta donekle opire jasnomu i jednoznačnom definiranju jer mu se može pristupiti s toliko različitih strana – kao igri, sustavu striktnih pravila, borbi, teatru, spektaklu itd. Naravno, kao što i naslov govori, veći dio knjige ipak je posvećen (sportskom) tijelu i njegovu mjestu u današnjoj potrošačkoj kulturi, općoj *celebritizaciji*, politici, medicini ili pak medijskoj ulozi u stvaranju spektakla. Tijelo je središnji element trokuta